

LA PAGESIA MEDIEVAL, UNA CLASSE HOMOGÈNIA?
(ANÀLISI DE LA CONDICIÓN SOCIAL DELS CAMPEROLS DEL MARESME, SEGLES XIII-XIV)¹

CORAL CUADRADA
Universitat Rovira i Virgili

Malgrat semblar que les societats pageses precapitalistes mostrin una uniformitat social molt acusada, el món rural baixmedieval és ple de desigualtats pel que fa a la distribució de la riquesa, a la situació jurídic-social i a les relacions de poder dels membres que la componen. Dins del marc actual de les nostres inquietuds de recerca, he volgut presentar les diferències que es donaven a la ruralia del Baix Maresme, en concret, a les dues jurisdiccions feudals dels castells de Sant Vicenç/Vilassar i Mataró. La meua reflexió se centra als segles XIII-XIV, però sense deixar de banda l'evolució que ens ofereixen els contractes agraris a partir de l'inici del segle XII, considerant-los des de dues perspectives: el concepte de la incidència de les servituds i el de la influència dels enfranquiments. És a dir, avaluar quines eren les condicions de dependència i quins camperols gaudien d'una millor condició social i per què.

Per portar a terme aquest estudi he emprat una documentació a la qual s'han imposat tres factors uniformadors: unitat jurídica, car molts d'ells provenen del mateix tipus documental — establiments i subestabliments, i contractes que giren entorn a la propietat de la terra—; unitat geogràfica, en ser tots ells relatius a les dues senyories citades, situades en la franja costera entre Teià i Caldes d'Estrac, a la província de Barcelona, comtat, diòcesi i vegueria de la ciutat a l'època que ens ocupa; i una unitat d'arxius utilitzats, dels quinze més significatius deu són privats i resten encara ara en mans de famílies particulars, dos són municipals, però les dades que ens aporten tenen un caire molt similar a les dels anteriors. A més, he consultat l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, sobretot els *Diversorum* i els fons de la Pia Almoïna; l'Arxiu Patrimonial del marquès de Barbarà al castell de Vilassar de Dalt i l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

* * *

Segons Hinojosa,² hi havia tres classes entre els individus que posseïen terres en arrendament hereditari: els que no estaven lligats amb cap vincle de subjecció personal al propietari, els emfiteutes en sentit estricte; els homes propis i solius; i els que, a més de ser homes propis i solius estaven adscrits a la gleba, és a dir, els pagesos de remença. Especifica ja des d'ara que considera com a bàsica la propietat en lloguer, o sigui, la propietat en domini útil. De tota manera,

1. Aquest article és una revisió i ampliació de la meua comunicació al *II Col·loqui d'Història Agrària: V Centenari de la Sentència Arbitral de Guadalupe*, Barcelona-Olot-Girona, 1986.

2. Eduardo de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña*. Madrid: Librería general de Victoriano Suárez, 1905, p. 137-205.

podem parlar amb absolut rigor sobre la mecànica de concessió de terres en arrendament a l'espera d'assolir uns beneficis quasi-capitalistes? No. Aquests no foren els mecanismes adoptats al camp català. A Catalunya, el camperol medieval no gaudeix mai d'un domini complet de la terra que treballa. Remarco a més que moltes terres pageses pertanyien a un senyor eminent, laic o eclesiàstic, el qual cedia part de la propietat mitjançant un contracte, i que en aquest s'estipulava el pagament d'un cànon anual fix, en espècie o en diner, o una part dels fruits, sovint acompanyat de petites prestacions i amb molta freqüència de determinats serveis o de treballs al camp.

Entre els aspectes definitoris de la condició jurídica del pagès sorgeix la qüestió de la propietat. El conjunt de drets de l'emfiteuta, ja fos un home lliure o de remença, es designà, des del segle XII, com a *dominium utile*, atribuint així el domini directe al senyor. Si exceptuem els homes considerats com a lliures per naixement —el príncep, vescomtes, comdors, varvassors, nobles i ciutadans—, el concepte d'home sense dignitat, entesa aquesta com la que definia l'home lliure i no dependent, s'identificava a la dependència. La llibertat, per tant, segons l'*Usatge Rusticus interfectus*, era sinònim de dependre d'un altre, ser un home d'un altre home, i en aquest cas es trobava el pagès. Així doncs, el camperol era un ésser dependent, en major o menor grau, del *dominus* que el senyorejava i, a mitjan segle XII, aquesta era la realitat de la majoria de la pagesia a la Catalunya Vella.

Malgrat ser aquesta la tendència més generalitzada, cal matisar en detall, perquè, com hom pot comprovar a les prestacions d'homenatge, hi ha casos particulars que s'aparten de la norma general. A fi de comprendre amb profunditat aquests extrems, és necessari considerar les formes d'apropiació de l'excedent pròpies del sistema feudal. Tenien varies i diverses formes, basant-se en censos de parceria i censos fixos, drets de justícia, serveis en treball, obligacions militars, exaccions arbitràries, destrets senyoriais, drets per a l'ús dels emprius i mals usos. Presentats així, com una llista d'elements més o menys feixucs per al pagès, poc, o quasibé res, aporço de nou. Però cal tenir-los en compte, sense perdre'ls de vista, per portar endavant aquesta reflexió. A més, s'ha de tenir sempre també molt clar que la dependència personal es concretava per la propietat. Això significa que el camperol dependent ho és perquè té la possibilitat de conrear la terra, concedida pel senyor. En altres paraules, qui no té res, ni un petit tros per llaurar, resta al marge de les xarxes del sistema, no és home de ningú.

Si goséssim ressaltar el cas excepcional i iniciar per aquest, ens equivocariem, sens dubte. És per aquesta raó per la qual he optat per començar l'estudi de la situació de la pagesia del Maresme pel darrer grau: el pagès propi, soliu, afocat i adscrit a la terra, subjecte als serveis personals i als mals usos. Després vindria el que no està afectat pels darrers; continuant pel que presta menys serveis o quasi cap, per anar pujant, a poc a poc, cap al qui té una situació menys sotmesa, el que és només home del castell, fins arribar a l'aloer, al qual el feudal ha de preservar la seva *liberalitate et immunitate*. Per tal de poder seguir aquest ordre i presentar una mostra suficientment coherent, he pres exemples del capbreu del castell de Sant Vicenç/Vilassar,³ manat

3. Arxíu Patrimonial del marquès de Barbarà, en endavant SGV, sense catalogar. La importància de la utilització dels capbreus per a la història social fou assenyalada per Manuel Riu, «Els capbreus, font important per a la història socio-econòmica dels senyorius laics i eclesiàstics: dos exemples catalans del segle XVII, referents al monestir cistercenc

fer per Pere des Bosc poc temps després de la compra de la jurisdicció, el 1354,⁴ concedint procuració especial a Bernat Flor, batlle del castell; a Arnau Codina, de la casa del rei; i a Francesc Folover, de Sant Cugat, per rebre les confessions dels seus homes.⁵

Si d'entre els homes del castell n'hem de prendre un per a reflectir les condicions de l'home propi, soliu i afocat, amb serveis i mals usos, exposem abans el requeriment que fa el feudal als seus vassalls, els quals han de confessar ser homes propis del castell de Vilassar, i prestar al seu senyor les servituds següents: joves, tragines, batudes, femades, podades i obres al castell —serveis personals— quan així els ho ordeni el senyor o els seus delegats, com també la questia —exacció extraordinària—. Igualment han de pagar entrades i eixides —sobre les transaccions de terres—; i remences, intesties, exorquies i cugucies —mals usos—. ⁶ Aquests aspectes troben el seu paral·lelisme als costums del castell de Mataró, enunciats repetides vegades al capbreu corresponent, fet redactar per Pere de Màrgens, ciutadà de Barcelona, després de la compra del castell, el 1369. A moltes confessions es ressalta l'obligació de mantenir el mas *condirectum, acasatum et affogatum et facere continua residential...let facere in eo larem et ignem*; pagant entrades i eixides, dots i esponsalícis, remences, *iuxta usum et consuetudinem dicti castri*.⁷

En repassar una confessió rera l'altra, encara trobem explicacions més detallades, com la de Bernat des Far i la seva esposa Elisenda,⁸ hereus del mas des Far de la parròquia d'Argentona, els quals paguen 12 diners per l'entrada al mas, fet que es repeteix a moltes d'altres confessions i que em fa pensar en quelcom estipulat, convingut com a usual al terme. Són obligats, a més, a satisfer pagaments per les sortides de l'explotació agrària i la llibertat personal —remença—; subjectes a la gleva i al mal ús de la intestia; a serveis d'obres al castell i reparacions del molí, a més dels censos agraris. Sobre els molins, d'altres parroquians detallen en què consisteix

de Santa Maria de Montbenet (Berga)», *Miscel·lània en honor de Josep Maria Madurell i Marimon*, «Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos», V, (Barcelona, 1977), p. 103-127. També ressaltats per Jaume PORTELLA (et al.), «El cas de la Vall d'Aro (1486): un pacte de senyors enmig de pagesos miserables?», *Revista de Girona*, 118, 1986, p. 44-49; i Coral CUADRADA, «Els capbreus com a font històrica: l'exemple dels capbreus de Mataró i Vilassar: V Sessió d'Estudis Mataronins, Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, 1989, p. 48-56. Una altra mostra del seu interès quedà reflectida en diverses comunicacions presentades al II Col·loqui d'Història Agrària: Maria José CASTILLO, «Capbreu vell de les rendes d'Argentona i Vilassar: una font per a l'estudi de la baronia dels Desbosch al segle XIV», i Assumpta SERRA, «Situació pagesa a finals del segle XIV a través d'un capbreu de Rupit (Osona) de l'any 1379».

4. Coral CUADRADA, «Vers l'adquisició d'una mentalitat feudal: Pere des Bosc, ciutadà de Barcelona, i la compra dels castells de Sant Vicenç i de Vilassar (segle XIV)», *Acta/Mediaevalia*, annex 3, 1986, p. 179-199.

5. SGV, *Capbreu*, f. 1: «ad audiendum confessiones per quasvis personis fiendas de eo quod per me teneant, et de censibus, agrariis, tributis, exactionibus, prestationibus, et aliis in quibus quosvis personis cuiuscumque condicionis, status et dignitatis existant, michi dandis ac prestandis quomodolibet teneant, racione dictorum castrorum».

6. SGV, *Capbreu*, f. 51: «confesi fuerunt se esse homines proprios dicti castri de Vilassar, et debere et facere ac prestare domino dicti castri de Vilassar hos servitudes sequentes, videlicet, quod sunt assueti facere domino prelibati castri de Vilassar: jovas, traginis, batudes, femades, podades et obres, quando et quociens requirebatur a domino vel eius nunciis. Item, quod sunt assueti facere questam quando petitur a domino dicti castri. Item, dant intratas, exitas, redemptiones, intestias, exorquias, cugucias».

7. Arxiu de la Corona d'Aragó, en endavant ACA, *Reial Patrimoni*, BF 3, f. 3v i 8.

8. SGV, *Capbreu*, f. 65: «Item, dant pro intratis duodecim denarios. Item, exitas, redemptiones, intestias, operas castri et molendinorum, et questiam et quaytam tempore guerre, et jornalía sicut alii. Item, sunt homini proprii, solidi et affocati dicti castri. Item, faciunt seu dant collectori redditus de Muntcadam duodecim denarios. Item, inter ordeum et speltam unum vuytanum et medietatem medium quartanum frumenti. Item, dant et faciunt fabro tres quarterias ordeí ad mensuram veterem, et unam quarteriam spelte ad eandem mensuram, et duos quarterios inter most et reemost, et unam garbam [...]».

aquest servei personal; així ho fa Guillem de Cirers quan explica que ha d'escurar els recs i els canals d'aigua en ser requerit per aquest afer;⁹ o Bernat Moyó, qui ha de fer obres al castell i als molins, als recs i a les rescloses.¹⁰ Els esposos des Far també presten els jornals convinguts, com els altres pagesos de Sant Vicenç, declaren ser propis, solius i afocats, paguen als col·lectors dels rèdits de Montcada i censos en espècie pel lloçol.

No tots els homes i les dones són iguals. N'hi ha com Benvinguda Serra, que no està pas adscrita a la borda que té pel castell, essent en aquests moments deodata de la capella de Santa Anastàsia de Premià, mentre té la borda poblada amb camperols propis, solius i afocats a Pere des Bosc.¹¹ No és l'única dona propietària, ans al contrari. Una de les característiques estructurals del sistema de transmissió patrimonial, a la Catalunya Vella, és la institució d'hereu, mecanisme que assegura la perpetuació del mas, lligat al manteniment del nom familiar. És força conegut que la institució d'hereu salvaguardava la individualitat de l'explotació agrària, i que aquesta era la pràctica majoritària al camp català, fins al segle xx. Quan no hi havia fills mascles, o per altres causes, la pubilla heretava i en casar-se assumia el protagonisme del negoci jurídic.¹² La continuïtat del grup es reflectia en la protecció i en la transmissió dels béns materials i en la protecció del nom, ambdós factors complementaris, formant un tot homogeni. Els capbreus estudiats ens ofereixen les dades següents: de les vuitanta-sis confessions del castell de Vilassar, n'hi ha catorze que la dona és propietària i senyora del mas; de les noranta de Mataró, nou. És a dir, que al món rural del Maresme, els anys 1354-1362, ens trobem amb un 12-13 % de dones propietàries de masos, les quals actuen i estan sotmeses a les mateixes obligacions i prestacions que els homes propietaris. Els seus marits, en entrar al mas, convertint-se així en un membre més del grup domèstic, adopten el nom de la família, el del mas i perden el seu cognom.

Cal dir, també, que les estratègies seguides pel camperolat no sempre es mantien de manera unidireccional, car els mecanismes eren prou flexibles com per poder optar per solucions particulars, les més convenients a cada moment. En conseqüència, podem comprovar a la documentació els casos abans exposats de dones propietàries que declaren al feudal els seus béns, com Saura Carbonella de la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres, esposa de Guillem Carbonell, la qual té una masada anomenada Carbonell, la mateixa que anys abans, el 1306, Guillem de Sant Vicenç havia confirmat a Guillem Carbonell, predecessor seu.¹³ Però alhora, a la mateixa parròquia, Saura, esposa de Pere ça Canal i filla de Bernat Guillem confessa per una casa amb feixa, sense

9. Ídem, f. 76: «excuramentis regorum et tornamenta aquarum quando requirebantur per dominum vel nuncios suos [...]».

10. Ídem, f. 68.

11. Ídem, f. 13: «confessa fuit se tenere pro dicto castro bordam vocatam de Serra, cum eius honoribus et possessionibus, et terris et tenedonibus eiusdem, et cum hominis et feminis».

12. Aspectes tots ells més detallats a la nostra tesi, vegeu *El Maresme Medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles x-xiv)*, Barcelona: Dalmau, 1988, p. 523-600. Així s'expressa una pagesa de Dosrius el 1351, en atorgar al seu futur marit l'aixovar o instrument de dot masculí: «Ego, Agnes, filia Bernardi de Vaylmayor [...] concedo et recognosco vobis, Petro de Quastellario...», el que ens indica que ella és l'hereva del mas que concedirà al seu marit com augment de l'aixovar que ell aporta al matrimoni, 1080 sous, que seran per al mas: «et eosdem convertisse in utilitatem mansi mei, vocati de Vaylmayor» (Arxiu particular de la família Vallmajor, APFV, perg. 35).

13. ACA, *Reial Patrimoni*, BF 3, f. 22.

que puguem saber d'antuvi si el marit va perdre el cognom o no.¹⁴ Només per mitjà de la comparació documental poden quedar resolts dubtes d'aquesta mena; així, quan ens adonem que Pere ça Canal, per la seva banda, confessa pel mas de Canal, veiem que el marit respon pel seu patrimoni i la muller per propietats que són seves.¹⁵ Altres casos, per cloure, demostren que el patrimoni ha arribat a la parella per via femenina, però qui protagonitza la confessió és ell, amb el seu cognom. Així ho fa Bernat Cartellà, de Sant Vicenç de Llavaneres, casat amb Benvinguda, filla i hereva de Francesc Faener; el mas i les possessions que tenen les havia comprat anys abans el pare d'ella.¹⁶ Hi ha matrimonis que, en confessar, indiquen que la dona és pròpia i el marit no, o a l'inrevés. Aleshores es fa constar explícitament, tal com ho fa Guillem Juglar, àlies Riba, al senyor del castell de Vilassar.¹⁷

Existeixen també d'altres condicions de sotmetiment, com la de Guillem Carbonell, de Vilassar, qui per un mas derruït i deshabitat anomenat Barata només presta serveis personals: dues joves per batre, dues per llaurar i dues tragines.¹⁸ En canvi, Guillem Morera i el seu fill, de Sant Andreu de Llavaneres, no han de prestar res pel mas deshabitat anomenat Gauter;¹⁹ mentre Guillem s'Aguera, de Mataró, reconeix que té el mas d'*Aquaria* deshabitat, i es compromet a reedificar-lo.²⁰ Altres camperols tan sols estan obligats a pagar algun tipus de cens en diner o en espècie, però pel fet de ser homes del castell han de fer certs serveis militars. En general, els pagesos han de contribuir a la defensa de la fortalesa en cas de perill, com se li especifica a Guillem Ferrer, d'Argentona, qui no és un home propi. Tanmateix, ha d'acudir al so del castell, ha de formar part del sometent del feudal i ajudar-lo dins del terme, a més de fer el servei de guaita en temps de guerra.²¹ Encara que els serveis militars d'host i cavalcada són característics dels cavallers, també puc documentar algun camperol que està obligat a acompanyar el seu senyor per aquest concepte: així ho inclou Guillem Torner, del castell de Mataró, entre les seves obligacions.²² Un cas extrem és la declaració d'Arnau Rispuu, exempt de prestar cap tipus de servei ni d'estar subjecte a cap obligació, ni questies ni servituds, ni d'haver de fer residència personal al mas ni de tenir-hi homes i dones, ni subjecció a la remença ni als mals usos, tan sols li deu al senyor el pagament d'un petit cens.²³

A partir de les dades del capbreu del castell de Sant Vicenç podem resumir la situació jurídica dels homes del terme, el 1354, confrontant-les amb la prestació d'homenatge a Pericó des Bosc

14. Ídem, f. 27v.

15. Ídem, f. 25v.

16. Ídem, f. 10.

17. SGV, *Capbreu*, f. 71: «quod dicta Sancia est femina propria et solia dicti castri [...] Item, dictus Guilelmus Riba confessus fuit se esse hominem dicti castri et nichilominus confessus fuit».

18. Ídem, f. 14: «mansum deshabitatum vocatum Barata, dirrutum et deshabitatum [...] item, fecit duas jovas a batra et duas jovas a laurar et dos traginis».

19. ACA, *Reial Patrimoni*, BF 3, f. 32.

20. Ídem, f. 29v.

21. SGV, *Capbreu*, f. 69: «Item, quod tenetur esse fidelis dicto domino ad sono et districtu eiusdem et eum deffendere infra terminum dicti castri, et facere guaytam in dicto castro tempore guerre».

22. ACA, *Reial Patrimoni*, BF 3, f. 5v: «et baiulo vestro in Carniprimio Quadragesime unam templam porchi bonam et recipientem ad consuetudinem dicti castri. Item, habetis et habere debetis in me et meos hostem et cavalcata et lexias mortuorum, prout predicta omnia proxime dicta Guilelmus de Sancto Vicencio quondam, dominus dicti castri, dedit et stabiluit Petro Tornerii quondam [...]».

23. SGV, *Capbreu*, f. 80-82.

el 1369. Seguint la gradació oferta per Freedman i Altisent,²⁴ és a dir, considerant les possibilitats: 1. aloers; 2. censos; 3. dependència, serveis, taxes; 4. adscrits; 5. mals usos (entenen que cada número inferior inclou la situació del que el precedeix i, a més, implica una subjecció major), tenim els resultats següents. Dels 87 parroquians que diuen ser de Vilassar —amb els de Sant Genís i els de Cambrils— hi ha 18 aloers, el que fa un 20,6%; 31 subjectes a pagaments de censos, o sigui, un 35,6%; 8 amb dependència personal, prestació de serveis i taxes arbitràries, un 9,19%; i 30 homes propis, solius, afocats, els quals han de satisfer censos i taxes, a més de serveis personals i mals usos, representant un 34,4%. Quant a la parròquia d'Argentona, d'un total de 70 parroquians, els aloers són un 8,5%; els que paguen censos un 32,8%; els que, a més, faran serveis i se'ls aplicaran taxes, un 5,7%; els adscrits a la terra sense mals usos un 7,1%; i la resta, un 45,7 % són remences sotmesos a intesties, cugucies, exorquies, redempcions i firmes d'espoli. Aquestes dades ens refermen amb major precisió el punt de partida: ni tots els camperols eren iguals ni la seva condició té indicis d'homogeneïtat.

Si a partir d'aquests càlculs afirméssim que la tendència seguida per la pagesia al Maresme arriba a convertir gairebé a la meitat dels caps de casa en homes de *redimentia*, adoptariem una postura errònia, perquè, si bé és cert que les xifres ens donen una quantitat elevada de pagesos sotmesos només al pagament de censos, això no significa que no depenguessin de cap senyor. En altres paraules, el que sí és veritat és que al senyor de Sant Vicenç/Vilassar li satisfien aquests pagaments en espècie o en diner, però, alhora, estaven vinculats o adscrits a d'altres senyors, laics o eclesiàstics, tal com es pot comprovar al capbreu del castell de Mataró i a la prestació d'homenatge a Pericó des Bosc.²⁵ Aquest fet, conegut a nivell de referència, però sense conèixer en concret el tipus de submissió, si hom pogués avaluar-lo amb precisió, de la mateixa manera com ho he fet amb les dades del capbreu de Vilassar, portaria, amb absoluta certesa, percentatges que variarien notablement el resultat parcial ofert, demostrant que la veritable situació de la pagesia al Maresme oscil·lava entre els dos punts oposats: aloer/remença. I segurament també ens transparentaria un nombre molt més alt de remences que aquest gairebé 50% del qual hem parlat.

Si atenem l'evolució seguida per l'explotació agrària des del segle x fins al xiv, emprant per fixar-la els contractes i establiments, arribo a les proporcions que vénen a continuació: l'alou, en relació al nombre total de transaccions, ve a representar el 20,68% al segle xi; el 38,61% al xii;

24. AGUSTÍ ALTISENT, «Un poble de la Catalunya Nova als segles xi i xii: L'Espuga de Francolí de 1079 a 1200», *Anuario de Estudios Medievales*, 3, 1966, 131-144; PAUL FREEDMAN, *Tradicció i renovació a la Catalunya medieval*, Barcelona: ed. Curial, 1983.

25. ACA, *Reial Patrimoni*, BF 3; SGV, 2-3-11. A Mataró hi ha homes del monestir de Sant Pere de les Puel·les de Barcelona, del monestir de Sant Cugat del Vallès, del monestir de Sant Pol del Maresme, de l'Hospital, de la pabordia del mes d'abril de la Seu de Barcelona, de la Pia Almoïna, de la pabordia de Cardedeu, de la parròquia de *Civitas Fracta* de la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres, de la capella de Sant Bartomeu de Cabanyes, de la capella de Santa Maria de Llavaneres, dels batlles del castell, de Mataró i Llavaneres i del batlle d'Argentona, de ciutadans de Barcelona com en Sala o en Jaume Burguès. Al castell de Sant Vicenç/Vilassar hi ha homes del monestir de Sant Marçal del Montseny, de Sant Pol, de Sant Bartomeu de Cabanyes, de la prepositura de Cardedeu, de la prepositura del mes de maig de la Seu, de l'altar de Sant Joan construït a l'església de Santa Maria de Mataró, de l'altar de Sant Llorenç construït a l'església d'Argentona, del venerable Ramon de Peguera; homes també en indivís entre Pericó des Bosc i Bernat de Sant Vicenç a Premià.

l'1,61% al XIII; i desapareix de la documentació al XIV.²⁶ És a dir, encara que la seva presència és considerable des del segle X al XII, a continuació minva de manera important, donant pas, cada vegada més, a les tinençes de mitjana i petita extensió. Una altra qüestió que cal aclarir, car crec que és prou significativa, és que moltes d'aquestes transaccions, donacions o vendes d'alous que apareixen a la documentació no estan realitzades per camperols, sinó per membres de la petita noblesa rural. Si estudiem les informacions ofertes després d'avaluar quins són els tipus de contractes més freqüents, hom s'adona que els establiments són pocs als primers segles —el 10,34% al X; el 6,06% a l'XI; però el 34,61% al XII; el 33,87% al XIII— i que creixen notablement en arribar al segle XIV: el 48,14%, molts dels quals ja són en emfiteusi.²⁷ S'ha d'advertir també que, des del 1270, es comencen a trobar subestabliments, això vol dir que els tinents parcel·len les seves terres i hi estableixen d'altres camperols, els quals hauran de pagar un cens al pagès que gaudeixi del domini directe. La disgregació del territori és un fet cert, però alhora alguns elements de l'élite camperola inicien, ja des de la segona meitat de la dotzena centúria, un moviment en sentit contrari, la concentració de terres al voltant de les seves masies i encara en l'adquisició d'altres terrenys més allunyats del nucli d'explotació, que la converteixen en un conjunt de propietats concentrades i disperses. En resum: l'evolució de l'alou vers la tinença és un fet demostrable, com la predominança de la petita explotació, la tinença hereditària, als segles XIII i XIV, en el marc geogràfic del Baix Maresme.

En analitzar les propietats camperoles, veiem com hi ha grans diferències econòmiques entre uns i altres, pel que respecta a l'àrea de terra que posseeixen. És clar que tots menen un mas o una borda, condició indispensable per ser homes del senyor, però fins i tot entre els remences —no oblidem que les dades anteriors d'evolució de l'alou i dels tipus de contractes indiquen que la situació més estesa era la de la dependència i adscripció— hi ha una gamma amplíssima de diferents possibilitats econòmiques. Existeixen els pagesos de les petites bordes i cabanes, els quals segurament no tenien més que un pobre tros de terra per llaurar; hi havia al mateix temps qui no tenia ni un bou, ni una vaca ni un ase per ajudar-se en les tasques agràries;²⁸ d'altres que havien arrendat la terra a camperols benestants, o encara pitjor, els jornalers que no tenien res i havien de llogar-se per treballar.

En contrast, revisant els contractes agraris, sobretot les confirmacions d'establiments anteriors, reduccions de censos a metàl·lic i algunes confessions significatives dels capbreus, apareixen camperols rics, emergents, amb propietats de notable importància. Són molts d'ells homes propis, solius i afocats, com Bernat Vehil que té un mas a Vilassar que inclou la seva quintana, un camp i trenta peces de terra; Guillem Guerau, de Cabrils, amb 26 peces de terra; els Rovira d'Argentona amb 22 peces, cases a la sagrera i censos sobre terres que ells mateixos

26. Sobre el pes específic de l'alou i el seu rol en la transició de l'esclavisme al feudalisme, vegeu les opinions de Pierre Bonnassie i Guy Bois recollides per Josep M. SALRACH, «El creixement medieval i l'altra transició», *L'Avenc*, 120, 1988, p. 46-54.

27. He treballat sobre un total de 374 contractes agraris. Malgrat saber que les dades que ofereixo no poden ser mai considerades com a índexs absoluts, penso que, a pesar d'això, i amb les deficiències inherents a la documentació que ens ha pervingut, sempre parcial, es pot suggerir una possible tendència general. Cf. *El Maresme Medieval...*, p. 158-245.

28. Cf. els quadres relatius als pagaments pel concepte de lloçol al castell de Mataró, *El Maresme Medieval...*, p. 333-337.

han llogat a d'altres, subcensades al seu mas, *subcensata mansi*, és a dir, amb dependència del capmàs i rebent pagaments per aquest concepte; i els Estrany, amb 43 peces de terra. Si prenem com a mitjana 3 ha per un camp, 2 ha per una peça de terra i 0,5 ha per una feixa, veiem com en el segle *xii* les extensions de les unitats de producció oscil·len entre les 3 ha i 12 ha. Els establiments emfitèutics, al segle *xiii*, s'acostumen a realitzar a una o dues peces de terra, o sigui, de 2 ha a 4 ha. En canvi, a la darrerria del segle *xiii*, ja trobem confirmacions que revelen explotacions de 25 ha; i a la primera meitat del *xiv* algunes arriben fins a quasi les 70 ha. En conseqüència, si bé és un fet que la micro propietat convivia amb les grans propietats, aquestes són encara molt poques i pertanyen a les més poderoses famílies camperoles, les que s'anaren enriquint gradualment al llarg de tot el segle *xiii*.

Molts d'aquests eren remences. Entre aquests homes de la gleva penso que el sector més interessant és el representat pels qui, al mateix temps, gaudien d'una situació social privilegiada, els qui ostentaven i exercien un càrrec senyorial o els qui detenien un monopoli feudal. L'anàlisi acurada dels documents ens permet oferir dades singulars. Comencem pels batlles. Al castell de Vilassar un d'ells és Bernat Flor, qui confessa, juntament amb la seva esposa Saurina, els drets que tenen per a raó de la batllia, i, a més, explica de quina manera s'exerceix l'ofici de batlle. Ells tenen pel castell la batllia perpètua al terme, per la qual exerceixen jurisdicció, dret i justícia i, a més, col·lecten els rèdits, censos de diners i parts dels esplets que donen en gra els pagesos, provinents dels seus camps. D'aquests mateixos pagesos reben, per dret de batllia, el braçatge. També fan les parts de les garbes, dividint la que correspon al senyor, portant-la al castell i pagant-ne ells mateixos les despeses que ocasiona el transport. Cobren pagaments en diners dels camperols: 16 de Vehil del Sant Crist, 18 de Pere Corp i 18 de Casals; de Perpinyà en reben 18, com del mas Perera, del mas Sabater, d'en Villar i d'en Pi; l'agrer del sisè del feu d'en Rossell; i també ajuden als delegats del senyor del castell a recollir el blat amb els animals del feudal, a més de controlar els serveis personals dels pagesos, ordenant les joves i designant les terres que per aquest concepte hauran de conrear.²⁹

Explicacions força semblants de les atribucions dels batlles ens provenen del capbreu de Mataró. A la jurisdicció de Burriac he documentat, almenys, tres batlles; el de Vilassar, el d'Argentona i en Pins, batlle de sac del monestir de Sant Marçal del Montseny. Al castell de Mataró igualment n'hi ha més d'un: Guillem Mascort, Berenguer Major, Guillem Malhivern, Ponç de

29. *SGV, Capbreu*, f. 39-40: «Item, tenent pro dicto castro baiuliam perpetuam in termino dicti castri, pro qua habent tenere et exercere iurisdictionem in termino dicti castri et reddere ius et iusticia cuicumque, et levare et congregare redditus, census denariorum et partes expletorum que dantur in grano et pertinentur in areis rusticorum et propriis sumptribus eorumdem confidencium apportare ad dictum castrum, de quibus partibus expletorum habent pro iure baiulie braciaticum de denariis nil habent [...] Item, habent pro dicta baiulia dividere in campis expletis que pertinentur in garbis in dicta parrochia et termino, dando et triando domino suam partem, et rusticis suam partem, quam parte in garbis in ipsi rustici habent apportare ad dictum castrum suis propriis expensis de quibus expletis que dictum castrum recipit in garbis, et de omnibus expletis que dictum castrum habet in suis honoribus quibus ad proprium tenent, habent pro iure baiulie dicti confitentes braciaticum dividendo in area dicti castri, quando ipsa expleta sunt triturata [...] Item, habent dicti confitentes esse pro dicta baiulia personaliter et iuvare nunciis dicti castri qui recipiuntur in frumento et bladis in dicta parrochia et termino dicti castri, cum animalibus tamen dicti castri vivendo tunc de proprio dicti castri. Item, quando et quociens dictum castrum habet jovas quod dictus baiulus illis diebus habet esse personaliter ibi, pro ordinandis cultoribus comendendo de proprio tunc dicti castri.»

Mataró. Bernat de Cartellà i la seva esposa Saura confirmaren a Guillem Mascort l'establiment de la batllia a la parròquia de Santa Maria de Mataró el 1239, de la mateixa forma com l'havien tingut els seus predecessors. Berenguer Major, a l'hora de presentar els documents que el legitimen del càrrec davant dels procuradors de Pere de Màrgens, presenta una escriptura del 1199, segons la qual Ramon de Paladol i esposa Eliarda i fill Guillem concediren a Pere Major i Guillema, *et suis perpetuo una cum toto ipso mill et segols et cum braciatico de omnibus eximentis [...] et damus tibi vel tuis ipsas laboraciones totas et fevos et usaticos de predicta baiulia, sint alios baiulos habuint qui fuerunt quondam per nos et per nostros genitores*.³⁰

La declaració de Berenguer Major, amb l'aportació del document antic, ens dóna encara més dades: amb la concessió de batllia hi anava igualment inclòs el dret de redelme, materialitzat en tres gallines, un pernil i la donació del mas Floreta. Totes aquestes i d'altres evidències, com les que es transmeten a partir del que exposa Guillem de Malhivern, en relació amb les prerrogatives que un batlle natural percep,³¹ em porta, obligatòriament, a repensar què era un batlle, quins drets tenia i fins on els exercia. Els batlles participaven del poder del senyor i dels avantatges econòmics que això implicava, i amb aquests càrrecs tenien una gran llibertat d'acció. En els intervals que separaven les visites del feudal, aquests comissionats detenien tot el poder, percebien els censos, administraven el domini i recaptaven els beneficis. Manaven, tractaven amb els mercaders que arribaven a la senyoria, i, a voltes, tenien a les seves mans quasi tota l'economia del domini. La contraprestació era ben minsa, una única obligació de lliurar en data fixa una certa quantitat, en diner o en espècie. La situació d'aquests agents anà millorant lentament des del segle xi, sobretot a causa de la fixació dels costums, *consuetudines*, en virtut dels quals cada cop exerciren una autoritat més pesada sobre una pagesia més i més sotmesa a les exigències dels senyors. En reforçar-se el seu poder, els seus ingressos també varen créixer, convertint-se, fins i tot, en senyors de pagesos, àdhuc amb clientela pròpia. Molts invertiren els beneficis en l'adquisició de terres i atenuaren la seva situació de dependència.

La consolidació del sistema fou la batllia natural, aconseguint convertir el càrrec en funció hereditària. Diferent per la seva natura jurídica, una batllia pot comparar-se, des del punt de vista patrimonial, als feus, alous, obligacions, mals usos i censos perquè, com tots aquests, representa una font de valor pecuniari.³² En realitat, ja des de l'inici, les primeres concessions de batllia que he documentat al Maresme especifiquen el bé immoble atorgat, quasi sempre en forma d'alou:

30. ACA, *Reial Patrimoni*, BF 3, f. 20.

31. Ídem, f. 7 v: «ratione cuius baiulie teneor et debeo levare et congregare pro vobis, in parrochiis Sancti Andree et Sancti Vincencii de Lavaneres, omnes census denariorum et Vincencii de Lavaneres, omnes census denariorum et bladi, carniun, agraria, quintas, taschas, et omnes proventus et esdevenimentia que evererint in dictis locis, et quoslibet alios vestros redditus, quos et que habetis et percipiatis in dictis duabus parrochiis, prout melius quilibet alios vestros redditus, quos et que habetis et percipiatis in dictis duabus parrochiis, prout melius quilibet baiulis naturalis debet et tenetur. Et pro iure meo dicte baiulie, habeo et percipio de quolibet solido sive numero duodecim denariorum monete curribilis, duos denarios remanentibus vobis decem denarios, et de honoribus in quibus receptis quintum, recipio braciaticum, tam in meis honoribus in quibus receptis quintum, quam in aliis honoribus possessionum predictarum. Item, habeo ego et mei generaliter de omnibus aliis, tam de censibus quam de quilibet omnibus aliis et singulis que in dictis parrochiis percipitis et percipere debetis, racione dicte baiulie, retrodecimum. Et in predictis levandis debemus, ego et mei, vobis et vestris esse fideles et legales [...]».

32. Jesús LLINDE, *La jurisdicción real inferior en Cataluña (-Corts, veguers, batlles-)*, Barcelona: Ajuntament-Museu d'Història, 1966, 63.

a Vilassar, el 1136, Ermesenda *femina* i el seus fills —Pere Ramon, Bernat i Arnau— estableixen Ramon Berenguer en un alou amb mas, camps, terres cultes i ermes, juntament amb un altre alou i la batllia, aclarint que si no tingués un infant legítim, ha de llegar el patrimoni a un dels seus germans, i que aquest ha de passar sempre d'un a l'altre de la seva parentela. La qüestió a ressaltar és que aquests batlles són homes propis, solius i afocats, és a dir, de remença.

També Estefania, casada amb Guillem de Torre, el 1182 dóna la batllia de la parròquia de Mataró a Joan de Vallmajor, quan es casa amb Ferrera, filla de Ferrer de Mata. Joan serà el seu home soliu, *fidelis baiulus*, amb l'obligació de viure al mas sempre i la batllia serà després per als fills. Paga per aquest concepte 50 sous de diners de bona moneda de Barcelona. El primer document no ens diu gaire cosa més, però a la confirmació de la batllia el 1238,³³ realitzada per Berenguer de Torre a favor de Ramon de Mata, s'hi troben explicacions més acurades. De tot el que es recull, esplets de fruits, pans grossos i petits, vi, censos de diners, capons i altres coses, establiments, vendes, pagaments per noces i redempcions d'homes, en treu el braçatge i també *in perpetuum* parts de porc: *corba et templa porcina* i una cistella de raïm. Rep també tot l'oli de les oliveres, els fruits de les figueres i d'altres arbres, i només resta obligat a prestar un cens anual d'un parell de gallines al seu senyor. A banda dels drets i prerrogatives que gaudeixen els batlles, prou evidents des del punt de vista d'exercici del poder i des dels beneficis econòmics, hi ha l'aspecte del tipus de terres que menen: aious. Per tant, a més dels membres de la petita noblesa rural, hi ha les propietats dels castlans i dels batlles. Alguns d'ells tenen homes propis establerts en aquestes terres que posseeixen lliurement, sense subjecció a cap senyor, com Ponç de Mataró,³⁴ entre els sis citats al capbreu hi ha fins i tot el ferrer.

Els que menaven una indústria, dins de la societat camperola medieval, eren igualment personatges amb una certa situació de privilegi. A Argentona, Bernat Ferrer confessa poder recol·lectar el blat i el vi, fer-ne les parts, la meitat per al senyor, l'altra per a ell; reconeix tenir l'obligació de treballar a la ferreria *assidue*, i que el feudal, per la seva banda, l'alimentarà i li fornirà carbó i ferro quan hagi de fer feina per a ell, fins i tot quan faci una obra nova el senyor li posarà picadors,³⁵ li donarà l'aliment, el carbó i el ferro. Condicions diferents té Guillem Ferrer, de Mataró, home del batlle. Rep pagaments dels pagesos del terme segons les bèsties que aquests tenen, i els feudals, alguns li pagaven el ferro per adobar les eines, a d'altres els cobrava en diners.³⁶ De la mateixa manera, alguns camperols privilegiats tenien la concessió de construcció de molins, amb tot el que comportava en guanys futurs. Guillem Morera, de Sant Andreu de Llavaneres, reconeix tenir un molí, sobre el qual Bernat de Mogoda havia concedit llicència de construcció

33. Arxiu de la Catedral de Barcelona (en endavant ACB), 1-2-913.

34. ACA, *Reial Patrimoni*, BF 3.

35. SGV, *Capbreu*, f. 79: «Item, habet congregare bladum quod fit pro fabrica per diversos homines quo congregato habet de ipso blado dominus dicti castri medietatem, et dictus faber, pro suo labore fabricae, aliam medietatem; de vino certam habet medietatem, sed non tenet congregare nisi suam partem propriam; et habet tenere in condirecto fabricam, et ibi esse assidue pro operando [...] Item, quod tenetur facere ferramentum necessaria domino, et dum opera nova facit, dominus tenetur habere picadors, et dare ipsi fabro cibum illo tunc et dominus debet habere carbonos et ferrum [...]».

36. ACA, BF 3, f. 3v.

a Ramon Llull el 1248.³⁷ Tots aquests casos em porten a constatar l'existència de remences amb un poder força considerable, els antecedents dels «pagesos grassos» citats per Jaume Vicens Vives.

En relació al que es ve anomenant procés d'asserviment, i atès que el Maresme és una comarca en la qual, sens dubte, la població minvà a l'alta edat mitjana, però també en què reduïts nuclis d'hàbitat presentaren un poblament continuat des del Baix Imperi, moltes de les famílies pageses medievals provenien de les que treballaven les terres de les *villae*, de la condició jurídica de les quals sabem ben poca cosa. Segurament, eren tots depenents, servils. Els primers establiments a terres, al segle XI, obliguen al camperol al pagament d'un cert nombre de censos al senyor, a canvi del domini útil de la terra o de la «cosa» establerta, i la possessió d'aquesta, que vindrà a ser, en èpoques posteriors, de caràcter vitalici i hereditari. Al segle XII, els contractes agraris titubegen encara entre d'altres possibilitats, com l'usdefruit en vida, amb l'obligació de retornar el bé a la mort de l'establier; i també donacions que són susceptibles de convertir una part de la terra en alou per al pagès.³⁸ A partir del segle XII he trobat l'obligació de ser el camperol un home soliu i d'habitar al mas.³⁹ Això ve a donar-nos, sens dubte, evidències d'un procés d'enfortiment senyorial, amb detriment del camperolat. Malgrat tot, tampoc aquesta línia de plantejament és unívoca i transparent, al contrari: els estudis socials, quan s'enfonsen en la profunditat, solament ens mostren fins a quin punt la xarxa de les relacions humanes pot ser complexa i complicada.

Cal una reflexió crítica de la documentació, pel que fa a l'intent de demostrar o de rebutjar el procés de gradual sotmetiment. Ha estat un tòpic historiogràfic el fet de subratllar la penosa situació servil del camperolat, sempre oprimint pels feudals. Això no obstant, analitzant els establiments dels segles XIII i XIV que he pogut recollir,⁴⁰ es pot veure com en molts d'ells no apareixen esmentades ni les prestacions personals, ni els mals usos, ni els serveis obligats al

37. Ídem, f. 32.

38. ACB, *Liber Antiquitatum*, II, núm. 482: el 1054 el bisbe Gislbert estableix a Geribert unes cases, «donatores sumus... ad domos rehedificandum et erigendum atque construendum per precaria», i això es concedeix en vida. Quan el pagès mori hi deixarà un dels seus fills, qui treballarà la terra durant tota la seva vida. A la seva mort, haurà de retornar-la a la Canonja. Aquesta s'assegura la prohibició de venda i arrendament, juntament a l'obligació de guardar el seu domini, és a dir, que no podrà tenir cap altre senyor: «in ea videlicet ratione, ut vos teneatis et possideatis omnibus diebus vite vestre, et ad obitum vestrum concedatis ad unum de filiis vestris, quale vos eligere volueritis, et ipse similiter teneat et possideat omnibus diebus vite sue, et ad obitum suum restituat ad prelibate Canonice; et non abeat licentia nec vindere nec alienare, nec alium senioraticum facere, scilicet in nostra suggestione teneatis et abeatís [...]».

39. Un exemple bastant clar del que ha estat exposat s'expressa a l'establiment del batlle de Vilassar, citat amb anterioritat. L'alou concedit inclou un camp, «campum nostrum et mansum condireigendum», per treballar-lo, amb la condició que tingui la meitat del camp «per manediam», per habitar-hi, mentre l'altra la tindrà «ad laboracionem», per conrear-lo; sots cens d'un parell de capons per Nadal, el cinquè de pa, vi i fruits, amb l'obligació de respectar el domini i no poder reclamar altres senyors, a més de ser home soliu: «et propter hoc donum, te et ipsi tui dimiseris, eritis nostri, solidi, per totum tempus».

40. Provenen dels arxius següents: Arxiu Municipal d'Argentona, Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, Arxiu Particular de Can Palau (Mataró), Arxiu Històric Municipal de Mataró, Arxiu Particular de Can Català (Mataró), Arxiu Particular de Teresa Gallifa (Mataró), Arxiu Particular de Can Pins d'Argentona, Arxiu Particular de Can Calopa d'Argentona, pergamins copiats d'Onofre Arnau dels escolapis (Mataró), Arxiu Particular de Can Riera de Premià, Arxiu Particular de Can Senromà (Tiana). Una vegada més he de retre homenatge i agraïment a tots els privats i responsables d'arxius municipals o d'institucions pel fet d'haver-me concedit el privilegi d'accedir a la seva documentació. Sense la seva amabilitat ni la meua tesi ni els estudis posteriors haurien estat mai possibles.

senyor. Això mateix passaria a molts altres indrets de la Catalunya Vella. Però cal anar amb compte sense precipitar-se, perquè una lectura superficial potser ens podria portar a consideracions tan errònies com la de suposar una involució del procés, en la direcció de la millora de la situació dels pagesos. Tanmateix, és necessari aclarir dues coses: en primer lloc, que el que està completament acceptat i assumit per tots els elements que componen una societat no cal ressaltar-ho a cada pas, car se sap, es dóna per entès; en segon lloc, que molts d'aquests, els protagonistes del contracte d'establiment, eren remences i, per tant, no explicitaven subjeccions que no els pertocaven. En el primer dels casos esmentats, el document es feia amb voluntat d'estalvi, el que ja era conegut per tots no necessitava més redacció, i encara menys pergami, extraordinàriament costós.

Seguint el fil del silenci documental, fos per raons econòmiques, fos perquè no era possible per absència de domini, l'única manera de contrastar fins a quin punt les servituds eren quelcom generalitzat, ha estat la lectura en negatiu. He avaluat precisament la mostra contrària, és a dir, què passava quan un establiment a un mas o a la terra no seguia la tendència del costum. Aleshores sí que hom deixava ben clar tot el que el pagès no estava forçat a prestar, car aquell era un cas excepcional, fora de la norma. D'aquesta manera, i partint de la documentació provinent dels mateixos camperols, podem resseguir el tarannà d'un dels considerats homes francs i saber de manera exacta com un feudal establia segons les franqueses. Quan el 1256 Berenguer de Sant Vicenç decidí establir terres a Berenguer d'Alier i a la seva esposa Guillemma al mas de Camp, a Argentona, la primera cosa que expressa és que són francs, sense haver de prestar ni serveis de questia, ni d'obra ni de guaita.⁴¹ Això significa que si aquest era el cas que marcava l'excepció, la gran majoria de la pagesia ni era franca ni estava alliberada d'exaccions arbitràries ni de serveis personals. Trenta-cinc anys més tard el senyor feudal confirma als successors de Berenguer i Guillemma el mas de Camp, en la persona de Rispau, fill de Ferrer Rispau, qui més endavant prendrà el nom de Rispau de Camp. Li ratifica els seus béns, que té només amb l'obligació de pagar un cens, sense haver de prestar ni questia, ni serveis, ni guaita, ni tragina, ni jova, ni batuda, ni fermança, ni residència personal ni remença;⁴² el 1342 Berenguer de Sant Vicenç fill torna a confirmar a Bernat Rispau de Camp, fill de Rispau, les mateixes possessions i privilegis, i li dóna,

41. Ídem: «facio vos ambo franchos in omnia vita vestra et non teneamini michi neque meis de questa, opera nisi guaita, scilicet in vita vestra, ut predictur».

42. ACP, perg. 8: «Et cadant et cessent de cetero omnes alii census et omnia agraria quos et que consueverimus recipere ego et meis in dicto manso et honoribus et possessionibus eiusdem. Preterea non teneamini vos nec vestri racione dicti mansi et honorum et pertinenciarum et iurium eiusdem nisi racione dicti mansi et honorum et pertinenciarum et iurium eiusdem nisi racione dicte domus facere michi vel meis aliquam questiam, nec aliquod servicium, nec guaytam, nec opus, nec traginum, nec jovam, nec batudam, nec fideiussionem, nec aliquid aliud, nisi tantum censum predictum. Nec teneamini etiam esse in dicto manso vos vel vestri homines mei vel meorum, nec ibi facere residenciam personalem, salvo tamen quod teneatis dictum mansum condirectum et quod teneatis ibi hominem vel feminam. Item, non teneamini vos nisi vestri prestare michi vel meis aliquam redempcionem. Nec habeamus ego et mei in persona vestra vel vestrorum aliquod dominium vel ius. Item, quod pro firmamento quod ego vel mei faciemus in instrumentis sponsalicionum hominorum vel feminarum venientium causa matrimonii ad dictum mansum, non teneamini dare vos nec vestri michi vel meis nisi tamen duodecim denarios predictae monete». Si comparem el preu d'aquesta confirmació, 1.000 sous de moneda barcelonesa de tern, pagats el 1291, amb d'altres pagaments dels mateixos anys, tant per concepte d'entrada de l'establiment com per confirmacions de masos i terres, podem comprovar com el senyor feudal en treia una renda ben substancial en concedir semblants privilegis. Nogensmenys, atesa la mentalitat dels *milites*, segur que s'hi avenien.

a més, llibertat per fer-se del sagramental del Vallès;⁴³ i el 1356 el mateix Bernat confessa als encarregats de redactar el capbreu del castell de Vilassar que posseeix el mas de Camp i 17 peces de terra, tots els privilegis abans enumerats i que el senyor no té cap tipus de domini sobre la seva persona ni sobre la dels seus parents.⁴⁴

Si comparem aquest cas amb d'altres del mateix terme del castell de Sant Vicenç, ens adonem que hi havia més d'un d'home franc, tal com queda reflectit a la prestació d'homenatge realitzada el 1370 a Pericó des Bosc. Francesc Riera del mas Servent, àlies Vengut, i Simó Isern són dos d'aquests homes de franquesa. En retre homenatge, deixen ben clar que no pas per fer aquest acte simbòlic el feudal adquiria cap dret sobre ells, ans al contrari, estava obligat a salvaguardar la seva immunitat i la seva llibertat, sense destorbar en res els privilegis que posseïen.⁴⁵ La qüestió encara es complica més en comprovar que no hi havia solament una franquesa, sinó que a la segona meitat del segle XIV apareixen les del Vallès i Maresme, les de Montcada, la que detenen la universitat d'aloers de l'honor de Sant Marçal del Montseny i aquests casos particulars que he explicat, com la dels masos de Camp i de Casela a Argentona.⁴⁶ És a dir, que no es tractava pas d'un sol exemple aïllat. Evidentment, aquestes situacions de llibertat contrastaven i convivien amb les de remença.

* * *

L'any 1986 les meves conclusions apuntaven a la necessitat de continuar aprofundint en el procés d'alliberament, sense deixar de banda el procés d'asserviment. Aquests foren els darrers

43. APCP, perg. 43: «Iaudo, approbo, ratifico et confirmo vobis Bernardo Rispau de Camps, de parrochia Sancti Iuliani d'Argentona et vestris in dicto manso des Camps habitantibus, perpetuo totam illam franchitudinem quam dictus venerabilis Berengario de Sancto Vincencio et domina Saurina, uxor eius, parentesque meos, fecerunt Rispau des Camps, patri vestro, scilicet, de tragina, de guayta et de opera in castro de Sancto Vincencio et etiam de exorquiis, intestiis, de redempcionibus, introitibus, exitibus, traginis, de jovis, et de batuda, et etiam de fideiussionibus, excepto de homine et muliere introitibus propter nupcias in manso Rispau pro quolibet eorum XII denarii monete barchinonense de terno [...] et quod vos et vestri possitis manere in sagramentale sine condicione mei et meorum». Sobre el sagramental, vegeu Coral CUADRADA, «Els greuges del sagramental a les Corts catalanes (segles XIV-XV)», *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991, p. 208-216.

44. SGV, *Capbreu*, f. 80-82: «et non tenetur facere questam nec aliquod servicium, nec guaytam, nec opus, nec traginum, nec jovam, nec batudam, nec fideiussionem, nec aliquod aliud propter dictum censum, nec tenetur esse ipse et in dicto manso homines dicti castri, nec in eodem manso facere residenciam personalem, salvo quod habet tenere condirectum dictum mansum, nec tenere hominem vel feminam, nec tenetur prestare aliquam redempcionem, et quod dominus dicti castri non habet in persona ipsius confitentis et suorum aliquod dominium vel ius, quod per firmamento quod dominus dicti castri habet facere in instrumentis sponsaliorum hominorum vel feminarum venientium tam matrimonii ad dictum mansum non tenetur dare nisi tamen duodecim denarios, et quod dominus dicti castri tenetur defendere et manutenere dictum confitente quamdiu tenuerit dictum mansum et etiam si ipsum mansum et bona ipsius fideliter atque bene bona fide».

45. SGV, 2-3-11: «homines franquerii franquedarum de Corrone Vallense [...] pro hiis in quibus et prout teneatur et non in plus, et salvis ipsis hominibus franqueriis omnibus suis libertatibus et immunitatibus et prestato que per huiusmodi iuramenti et homagii prestationem nichil nomine iure ipsi Pericono de Boscho adquiratur vel atestat super eis iurio, habet eos tenere in illo statu in quo dictus Petrus de Bosco, pater eum, ipsos habebat et tenere debebat». La qual cosa Pericó des Bosc ratifica: «et assimili dictus Periconus de Boscho dixit quod volebat salvare et salvabat sibi totum ius quod habere debeat in hominibus supradictis».

46. Ídem, Guillem Abril, Bernat Colomer, Bernat Serra, Guillem Duran i Guillem Oliu, homes de la baronia o honor de Montcada, a qui Pericó des Bosc ha de respectar la seva llibertat i immunitat: «salvis sibi libertatibus et immunitatibus suis, in quibus eis per hec nullum preiudicium generetur». I en Guillem Eroles, Bernat Isern, Guillem Artaguil, Pere Bonivern, Bernat Astruc, Ramon Vivers, Pere Castellar, Bernat Martí, Bernat Llorenç, Bartomeu Tria i Bernat Julià, aloers de l'honor de Sant Marçal: «homines aloerii populati in termino dicti castri de Vilaçario, qui omnes olim fuerant homines dicti monasterii sancti Marcialis».

capítols de la tesi doctoral que vaig presentar un any i mig més tard.⁴⁷ Enguany no em sembla pertinent cloure aquest article amb les mateixes consideracions, per raons més que òbvies. Per tant, prefereixo suggerir noves pautes d'estudi, pòrtic de futurs treballs. Penso que hi ha encara molta tasca a fer, sobretot pel que respecta a l'avaluació de les relacions camp-ciutat, en altres paraules, la influència de la ciutat de Barcelona a les jurisdiccions del Maresme.⁴⁸ Però no és només aquest l'únic camí a seguir. Crec també de singular importància continuar reflexionant sobre la riquesa i l'economia d'alguns pagesos, vinculant-la amb les estratègies vers l'obtenció de poder local, i també els mecanismes emprats per via matrimonial, a fi de consolidar els pactes i les aliances entre famílies. Alguns aspectes, en especial el del procés d'alliberament, es veuria notablement enriquit amb l'avaluació d'aquests elements. En sabríem també més sobre la pagesia catalana durant els darrers segles de l'edat mitjana, sobre els problemes i la conflictivitat al món rural abans de la Sentència Arbitral de Guadalupe.

47. Vegeu *El Maresme Medieval...*, p. 600-659.

48. Aquest és un aspecte al qual he dedicat atenció, cf. Joan J. BUSQUETA, Coral CUADRADA, «Els funcionaris regis i la seva implantació en el Pla de Barcelona i en el Maresme: un grup social a la conquesta de l'entorn rural», *L'Avenc*, 94, 1986, p. 36-41; Coral CUADRADA, «Sobre les relacions camp-ciutat a la Baixa Edat Mitjana: Barcelona i les comarques de l'entorn», *Acta/Mediaevalia*, 1990-1991, 11-12, p. 161-185; i «L'emprise de la cité de Barcelone sur les seigneuries féodales de sa contrée (XIIIe-XVe siècles)», a: *Les sociétés urbaines en France Méridionale et en Péninsule Ibérique au Moyen Âge, Actes du Colloque de Pau, 1988*. Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1991, p. 279-294.